

Çələbiyev Nuralı Zərbalı oğlu
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.
E-mail: n_chelebiyev@mail.ru

**Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara sosial –psixoloji
reabilitasiya xidmətinin təşkili**

AMİ-nin Şəki filialı

Açar sözlər: sosial-psixoloji reabilitasiya, sensor və nitq qüsurları, əqli gerilik.

**Ключевые слова: социально-психологическая реабилитация, сенсорные
пречевые недостатки, умственная отсталость**

**Key words: socio-psychological reabilation, defects of sensor and speech mental
backwardness**

Müasir dövrdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqların digər uşaqlarla birlikdə bərabər təhsil alma imkanlarının yaradılması, həmyaşıdlar qrupunda onlara qarşı tolerantlıq mühitinin formalaşdırılması, mərhəmət və qayğı hissələrinin tərbiyə edilməsi aktual sosial-pedaqoji problemə çevrilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişaf strategiyası”nın IV strateji istiqamət adlanan bölməsində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün yeni formalı təhsil və inkişaf xidmətlərini həyata keçirmək məqsədilə regional universal mərkəzlərin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

2005-ci ildən etibarən respublikamızda xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların sosial reabilitasiyasının həyata keçirilməsi, onların yalnız vital tələbatlarının deyil, ağıl və düşüncələrinin, dəyərlər sisteminin inkişafı ilə bağlı problemlərin həll edilməsi dövlətin sosial siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu sahədə nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi yalnız mərhələli şəkildə və regional mərkəzlərin yaradılması əsasında mümkündür. İnternat tipli məhdud və qapalı müəssisələrin yerinə açıq tipli reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması, uşaqların imkanlarının məhdudluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi əsasında onların bir hissəsinin kütləvi ümumtəhsil məktəblərində və bağçalarda digər qrupunun isə xüsusi proqramlar əsasında regional universal reabilitasiya mərkəzlərində psixofiziki və sosial inkişafını həyata keçirmək mümkündür.

Reabilitasiya üzrə xidmətlər sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərdə göstərilən tibbi, psixoloji və təhsil xidmətləri kimi sahələri əhatə edir. Sosial-psixoloji reabilitasiya üzrə xidmətlərin həyata keçirilməsi gedişində qayğıya ehtiyacı olan məhdud imkanlı şəxslər bir tərəfdən köməkçi tibbi vasitələrdən istifadə etməklə sərbəst fəaliyyət qabiliyyətləri artırılır, digər

tərəfdən onların sosial bacarıqları (özünəxidmət, təlim, əmək, oxumaq və yazmaq, hesablamaq, ünsiyyət) inkişaf etdirilir.

Sosial-psixoloji reabilitasiya xidmətləri 6 aydan 3 ilədək olmaqla fərdi reabilitasiya planı əsasında həyata keçirilir. Plan üzrə həyata keçirilən tədbirlər aşağıdakı məsələləri əhatə etməlidir:

- reabilitasiya qiymətləndirmə və planlaşdırma;
- reabilitasiya planı üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsi və onların qiymətləndirilməsi;
- fərdi və qrup şəklində psixokorreksiya işləri;
- sosial iş xidmətləri (fərdi, qrup və ailə konsultasiyaları);
- xüsusi pedaqoqun, laqoped, defektoloq və psixoloqun fərdi və qrup şəklində həyata keçirəcəyi xidmətlər.

Sosial – psixoloji reabilitasiya üzrə həyata keçirilən xidmətlər xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların funksional bacarıqlarının bərpasına, cəmiyyətə inteqrasiyasına və onlar üçün imkanların bərabərləşdirilməsinə yönəlmiş strategiyadır. Oyun, ünsiyyət və funksional qavrama bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi---sosial –psixoloji reabilitasiya üzrə xidmətlərin əsasını təşkil edir. Sosial-psixoloji reabilitasiya sensor (görmə, eşitmə), ünsiyyət (nitq), fiziki, əqli, emosional (davranış) və öyrənmə problemləri olan müxtəlif yaşlı uşaqları əhatə edir. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların sosial-psixoloji reabilitasiyası uşaq orqanizminin funksiyalarının davamlı pozulması nəticəsində həyat fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasının aradan qaldırılmasına və ya kompensasiyasına yönəldilmiş tibbi, psixoloji, pedaqoji, idman, sosial-iqtisadi və digər tədbirlər sistemidir. Bu sahədə həyata keçirilən tədbirləri başlıca məqsədi sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların sosial adaptasiya və sosial statusunun bərpa olunmasıdır.

ÜST-in statistikasına görə, sağlamlıq imkanları məhdud olan kontingent içərisində psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkənlərin sayı 9,4%-ə bərabərdir və əlillik göstəricilərinə görə bu, üçüncü yeri tutur.

Sağlamlıq imkanlarının kiçik yaşlarda aşkar edilmiş bir sıra simptomları müalicə və reabilitasiya edilmədikdə ağırlaşaraq əlilliyə səbəb olur. Uşaq yaşlarında bu və ya digər analizatorun normal fəaliyyətinin itirilməsi uşağın normal təbii inkişafının gedişini pozur və anomaniyalara, yəni, pozulmuş inkişafın izləri kimi müxtəlif kənarçıxmalara və çatışmazlıqlara gətirib çıxarır. [3,160]

İstər fiziki, istər psixi, istərsə də əqli inkişaf qüsurları olan insanlar (o cümlədən uşaqlar) fiziki, psixi, sosial-mənəvi və mədəni inkişaf üçün mövcud imkanlardan nəinki yetərinə faydalana bilir, həm də özünəxidmət, ünsiyyət, təhsil, əmək fəaliyyəti, sosial oriyentasiya, öz davranışları üzərində nəzarət və sərbəst hərəkət imkansızlığından əziyyət çəkirlər.

Sağlamlıq durumunda problemləri olan uşaqların sosial reabilitasiyası üzrə proqramlar gələcəkdə onların cəmiyyətə fəal inteqrasiyası üçün imkanların bərpasına (dostları və ailələrinin olmasına hüquqlarının olması və iş yerinin seçilməsi kimi təhsil hüquqlarının tanınmasına) və onların həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə istiqamətlənməlidir. Bu məqsədlə hazırlanan proqramlarda uyğunlaşdırılmış təhsil, sərbəst həyat tərzinə hazırlıq, ünsiyyət və təhlükəsizlik, məişət cihazlarından istifadə, özünəxidmət bacarıqlarının formalaşdırılması və s. kimi məsələlərin həlli daxil edilməlidir.

Sosial -psixoloji reabilitasiya inkişaf qüsurları olan uşaqlarda nitq, intellektual, davranış və ünsiyyət pozğunluqlarının, korreksiyasını, ali psixi funksiyaların (təfəkkür, hafizə, nitq və s.) aradan qaldırılması üçün fərdi inkişafetdirici proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsinə əsaslanır. Fərdi korreksiya proqramları ilk növbədə fəaliyyət qabiliyyəti məhdud olan uşağın tibbi-sosial və psixoloji ekspertizası nəticəsində müəyyən edilmiş tibbi diaqnoz əsasında tərtib edilir. (Məsələn, uşaq serebral iflici, Daun sindromu, autizm, ensefalit, əqli gerilik və s.). Uşaqların psixoloji müayinəsində intellektual inkişaf səviyyəsi, sensor və motor funksiyaların vəziyyəti, fəaliyyət, bilik və vərdislərin səviyyəsi nəzərə alınmalıdır. [2,184]

Çevik reabilitasiya və korreksiya metodlarından istifadə etməklə belə uşaqların inkişafda irəliləyişləri izləmək və dəyişikliklərin xarakteri haqqında konkret nəticələr əldə etmək mümkündür.

Sosial-psixoloji reabilitasiya sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasını, onlara cəmiyyətin həyatında iştirak etmək üçün digər uşaqlarla bərabər imkanların yaradılmasını inkişafetdirici korreksiya proqramları əsasında inkişafda geridəqalma və qüsurların aradan qaldırılmasını təmin edən tələblər sistemidir.

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaq dedikdə, xüsusi şərait yaradılmadan təhsil almasında çətinliklər yaradan, fiziki çatışmazlığı, əqli və psixi ləngilmələri olan uşaqlar nəzərdə tutulur. Psixi ləngiməyə idrak proseslərinin inkişafdan qalması, o cümlədən əqli gerilik, nitq qüsurları, emosional-iradi sferanın pozuntuları və autizm daxildir.

Reabilitasiya xidmətləri sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarda ünsiyyət, özünəxidmət və sadə əmək bacarıqlarını formalaşdırmaq, çatışmazlıqların korreksiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların kompleks reabilitasiyası tibbi, sosial, əmək və məişət həyatı ilə bağlı metodların tətbiqinə əsaslanmalıdır. Bu baxımdan ilk növbədə kompleks tibbi-pedaqoji və psixoloji müayinələr aparılmalı, qüsurların və psixi xəstəliyin xarakteri, onun ağırlıq dərəcəsi və formaları konkretləşdirilməli, uşağın imkan məhdudluğu barədə ixtisaslı rəylər hazırlanmalıdır.

Kontingentin təsnifatı əsasında sosial-psixoloji reabilitasiyaya ehtiyacı olan uşaq kontingentinin müəyyənləşdirilməsində aşağıdakı kriteriyalar əsas götürülməlidir:

- sensor və nitq qüsurlarından əziyyət çəkən uşaqlar;
- “risk qrupu”na aid edilən ailələrdə tərbiyə olunan uşaqlar;
- psixi inkişafda ləngimələrdən əziyyət çəkən uşaqlar;
- əqli cəhətdən qüsurlu uşaqlar;
- fiziki sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar.

Ədəbiyyat

1. Зейгарник Б.В., Братусь Б.С. Очерки по психологии аномального развития личности. М., Изд-во Московского университета. 1980, 169 стр.
2. Практикум по патопсихологии. (Под.ред. Б.В.Зейгарник, В.В.Николаевой, В.В.Лебединского.) М., Изд-во Московского университета. 1987, 184 стр.
3. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания. (Под. ред. Л.А.Венгера. М., «Педагогика», 1986, 224 стр.
4. Развитие логического мышления и особенности усвоения основ наук слабослышащими школьниками. (Под. ред. И.М.Гулевич и К.Г.Коровина) . М., «Педагогика», 1986, 160 стр.
5. Рубинштейн С.Я. Психология умственного остального школьника. М., «Просвещение», 1986, 192 стр.

Summary

N.Z.Çhalabiev

Social-psychological forming of the reablatcion servuse to children necdi specialcare

Author (the) creation of the rehabilitation centres for secure (provide) of the sosial rights of the children needy (needy) to (the) special care and he (she, it) deals with (the) restoration with/by korrektion way (road, path) of the functional abilities of the children here from problems.